

## Dr. Nuriye Peker'in 1961 Tarihli *Zavallı Çocuklar* Kitabının Türkiye'de Sosyal Pediatriinin Gelişim Sürecindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme\*

A Study on the Place of Dr. Nuriye Peker's 1961 Book for *Zavallı Çocuklar-Poor Children* in the Development Process of Social Pediatrics in Turkey

Banu Buruk<sup>i</sup>, Perihan Elif Ekmekci<sup>ii</sup>, Selen Peker<sup>iii</sup>, Nejat Akar<sup>iv</sup>

<sup>i</sup>Dr Öğr. Üyesi, TOBB ETÜ Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD. <https://orcid.org/0000-0003-2272-5865>

<sup>ii</sup>Doç. Dr., TOBB ETÜ Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD. <https://orcid.org/0000-0002-0777-3861>

<sup>iii</sup>Dr. Öğr. Üyesi, TOBB ETÜ Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyoloji AD. <https://orcid.org/0000-0001-6140-7320>

<sup>iv</sup>Prof. Dr., TOBB ETÜ Tıp Fakültesi, Pediatri AD. <https://orcid.org/0000-0001-8228-8885>

### ÖZET

**Amaç:** Bu çalışmanın amacı, Dr. Nuriye Peker'in "*Zavallı Çocuklar*" başlıklı kitabının, sosyal pedi-atrinin ülkemizdeki gelişim sürecindeki yerini karşılaştırmalı olarak incelemektir.

**Yöntem:** Öncelikle Dr. Peker'in tıp eğitimi ve onun sosyal pediatriye yönelmesinde etkili olan unsur ve kişiler incelenmiştir. Akabinde "*Zavallı Çocuklar*" kitabı, içerik, söylem ve metodolojik açıdan analiz edilmiş, daha sonra kitapta yer alan sosyal pediatriye ilişkin yaklaşımların dönemin ulusal ve uluslararası mevzuatında nasıl yer aldığı irdelenmiştir. Son olarak, "*Zavallı Çocuklar*" kitap içeriği, 1968 yılında ülkemiz basılmış olan ilk sosyal pediatri ders kitabının yazarı olan Dr. Sabiha Özgür'ün tanımladığı 'gelişmekte olan ülkelerde sosyal pediatriinin dört ana hedefi' kapsamında tartışılmıştır.

**Bulgular:** "*Zavallı Çocuklar*" kitabının yazıldığı dönemde ülkemizde ve dünyada etkin olan 'nature-nurture' tartışmasında 'nature' kavramının ön planda olduğu göz önünde bulundurulursa, Dr. Peker'in çocuk ile kurulacak kuvvetli hissi bağın sağlığın korunması ve iyileştirilmesi için çok önemli olduğunu kendi klinik deneyimleri ile anlatmış olması özgün bir bulgudur. Dr. Peker'in hastalarına ve ailelerine son derece hakim olması, kitabın tamamında, anne ve babaya karşı yargıdan uzak olması ve çocuk ile etkileşimlerine ilişkin nedensel bir bağ kuruyor olması ise kitaba ilişkin diğer bulgulardandır.

**Sonuç:** Dr. Peker'in, hekimlik yaptığı dönemdeki yaygın anlayışın aksine kendisine getirilen çocuk hastaların sıkıntılarının arkasındakini görebilecek hassasiyet, duyarlılık, zaman ve bilgisinin bulunması, onun çocuk psikiyatristi görüşünü ortaya koymaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyal pediatri, Tarihsel süreç, Dr. Nuriye Peker

### ABSTRACT

**Object:** The aim of this study is to Dr. Nuriye Peker's book titled "*Zavallı Çocuklar-Poor Children*" is to examine comparatively the place of social pediatrics in the development process in our country.

**Method:** First, Dr. Peker's medical education and the factors and people who were influential in her orientation to social pediatrics were examined. Afterward, the book "*Poor Children*" was analyzed in terms of content, discourse, and methodology, and then it was examined how the approaches to social pediatrics in the book took place in the national and international legislation of the period. Finally, the content of "*Poor Children*" book has been discussed within the scope of "four main objectives of social pediatrics in developing countries" defined within the first social pediatrics textbook published in our country.

**Results:** Considering that the concept of 'nature' was at the forefront of the 'nature-nurture' debate that was active in our country and in the world at the time the book "*Poor Children-Zavallı Çocuklar*" was written, it is an original finding that Dr. Peker explained with her own clinical experience that the strong emotional bond to be established with the child is very important for the protection and improvement of health. Other findings related to Dr. Peker's book are that she has a great command of her patients and their families, that she is far from judgmental towards parents throughout the book, and that she establishes a causal link with her interactions with the child.

**Conclusion:** Dr. Peker's sensitivity, time, and knowledge to see what is behind the problems of the pediatric patients brought to her, contrary to the common understanding during her practice as a physician, reveals her notion of a child psychiatrist.

**Keywords:** Social pediatrics, Historical process, Nuriye Peker

\*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2023; 13 (2):332-345

DOI: 10.31020/mutfd.1274720

e-ISSN: 1309-8004

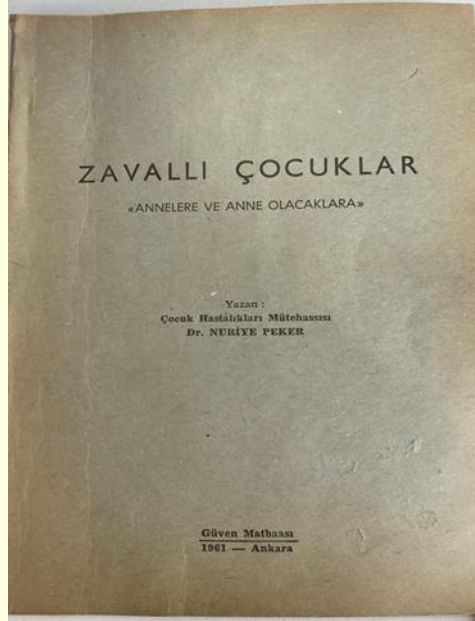
Geliş Tarihi – Received: 31 Mart 2023; Kabul Tarihi - Accepted: 18 Mayıs 2023

İletişim - Correspondence Author: Banu Buruk <banuburuk@gmail.com>

## Giriş

Sosyal pediatri, çocuğun sağlığını etkileyebilecek fiziksel, psikolojik ve sosyal faktörleri bütüncül olarak değerlendiren tıp uzmanlık alanıdır. Bu nedenle, çocuğun yer aldığı toplum içinde hasta ve sağlıklı hallerinin tamamının incelenmesini gerektirir.<sup>1</sup> Çocuğun sağlık durumunun incelenmesi için çocuk ile içinde bulunduğu toplum arasındaki ilişkiyi temel alan sosyal pediatri, hem hastalıkları tanımlayıp tedavisini yapan klinik pediatriyi, hem de hastalıklardan korunma ve sağlıklılık durumunun devamını gerçekleştiren koruyucu pediatriyi içinde barındırır.<sup>2</sup>

Her ne kadar 1950'li yıllarda sosyal pediatri görüşü yavaş yavaş oluşmaya başlamış bulunsa da, ülkemizde tedavi hizmetlerine öncelik verildiği, koruyucu hizmetlerin ise ikinci planda kaldığı söylenebilir.<sup>3</sup> Bunun sonucu olarak, çocuğun gelişimi, beslenmesi, hastalıklardan korunması, yaşam alanının hijyeni, duygusal durumunun korunması ve hem çocuğun kendisine, hem de ebeveynlerine verilecek sağlık eğitimi gibi sosyal pediatri bileşenleri öncelikler listesinde görülmemiştir.<sup>2</sup> Dönemin bu genel yaklaşımı çerçevesinde, sosyal pediatriğin temelini teşkil eden koruma görüşünün dile getirilmesi son derece kıymetlidir. Bu hususta, Çocuk Hastalıkları Uzmanı Dr. Nuriye Peker tarafından yazılan ve Güven Matbaası tarafından 1961 yılında basılan *Zavallı Çocuklar* kitabı, hem hedef kitlesi olan anne ve anne adaylarına hitabeti, hem de içerdiği kişisel deneyimler açısından özgün bir eserdir. Türkiye'de tıp fakültelerinde ilk sosyal pediatri eğitiminin 1968 yılında Ege Üniversitesi'nde Dr. Sabiha Özgür tarafından verilmeye başlandığı düşünülürse, 1961 yılında yayınlanan *Zavallı Çocuklar* kitabı sosyal pediatriğin öncü eserlerinden biri olarak değerlendirilebilir (**Şekil 1**).<sup>4</sup>



Şekil 1. Zavallı Çocuklar Kitap Kapağı

## Metodoloji

*Zavallı Çocuklar* kitabının bilimsel literatüre kazandırılmasını ve bu kitabın sosyal pediatriğin ülkemizdeki gelişim sürecindeki yerini analiz etmeyi hedefleyen çalışmamızda izlenen metodoloji aşağıdaki şekildedir:

- Dr. Nuriye Peker'in tıp eğitimi ve sosyal pediatriye yönelmesinde etkili olan unsur ve kişiler
- *Zavallı Çocuklar* kitabının içerik, söylem ve metodolojik açıdan incelenmesi
- *Zavallı Çocuklar* kitabında yer alan sosyal pediatriye ilişkin yaklaşımların, dönemin ulusal ve uluslararası mevzuatında nasıl yer aldığına incelenmesi

• *Zavallı Çocuklar* kitap içeriğinin, Dr. Sabiha Özgür'ün Sosyal Pediatri ders kitabında tanımladığı ve aşağıda verilen 'gelişmekte olan ülkelerde sosyal pediatriinin dört ana hedefi' kapsamında tartışılması:<sup>5</sup>

- Çocuğun ihtiyacının tanımlanması
- Halkın sağlık, beslenme ve sosyal eğitimi
- Sağlık personelinin eğitimi
- Sağlıkla ilgili sosyal kuruluşların yapılandırılması

## Bulgular

### Dr. Nuriye Peker'in Tıp Eğitimi ve Sosyal Pediatriye Yönelmesinde Etkili Olan Unsur ve Kişiler

Dr. Nuriye Peker'i tıp eğitimine başlama sürecinde hiç kuşkusuz ilk etkileyen isim, kendisi de bir hekim olan babası Dr. Cemil Emler'dir (**Şekil 2**). Dr. Peker'in 1929-1935 yılları arasında Paris'te orta öğrenimini gördüğü sırada babası ile olan özel yazışmalarında, babası Dr. Emler'in kızına ilaç, tedavi alanında elde ettiği başarılar ve gelişmeler hakkında bilgi verdiği detaylardan, kızını hekimliğe özendirmeye çalıştığı etkisi tespit edilebilmektedir.<sup>6</sup>



**Şekil 2.** Dr. Ahmet Cemil Emler ve Kızı Nuriye Peker, 1915

Dr. Peker'i, sosyal pediatriye ilgi duyma ve bu konuda fikir ve eylem üretme konusunda etkileyen isim ise, hocası Dr. Albert Eckstein'dır (Dr. Peker'in 2729/4375 numaralı ihtisas diplomasında jüri heyeti olarak Ord. Prof. Dr. A. Eckstein, Prof. Dr. Nusret Karasu ve Doç. Dr. Bahtiyar Demirağ imzaları görülmektedir, **Şekil 3**).



Şekil 3. Dr. Nuriye Peker'in Tıp Fakültesi ve İhtisas Diplomalari



Şekil 4. Dr. Nuriye Peker'in 1957 Tarihli, Dünya Sağlık Örgütü'nden Aldığı 'Ana ve Çocuk Sağlığı Kursu' Sertifikası

1937-38 yıllarında Dr. Eckstein, Ankara Numune Hastanesi'nde çalışırken dönemin Sağlık Bakanı Dr. Saydam'ın önerisi ve görevlendirmesi ile Anadolu'da inceleme yapmak amacıyla yaptığı gezide edindiği izlenimlerini 1947 yılında yazdığı 'Türkiye'de Çocuk Hastalıkları ve Çocukların Korunması' isimli kitabında vermektedir.<sup>7</sup> Bu kitapta Dr. Eckstein, Türkiye gibi yakın doğu ülkelerinde hekimlerin sosyal problemlerle ilgilenmesinin gerekli olduğunu ve batı ülkelerinde de ilk çocuk hekimleri jenerasyonun bu gerekliliği hissetmiş ve ona göre çalışmış olduklarını anlatmaktadır. Hekimlerin, çocuğun beslenme sorunu, anne-bebek bağlanması, tuvalet eğitimi, uyarın eksikliği, anne-babası kalma ve hırçınlık gibi sosyal problemlerle ilgilenme görevini belirttikten hemen sonra da anne-babası çocuklar problemi ile ilgili hekimin üstlenmesi gereken görevlere değinmektedir.

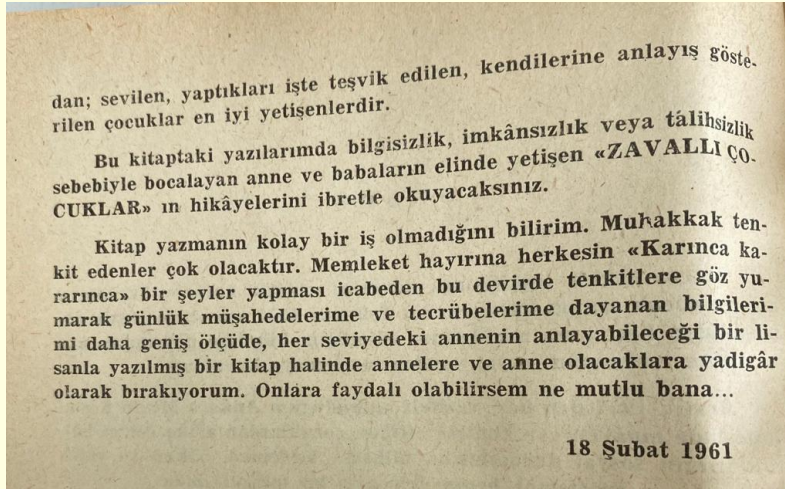
Dr. Peker, ek kadro tahsis edilerek atandığı Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Hastalıkları aslı asistanlığı süresince 1946-47 yılları arasında Dr. Eckstein ile çalışmıştır.<sup>8</sup> Dr. Peker, tıpkı hocası Dr. Eckstein gibi, kendi yazdığı *Zavallı Çocuklar* kitabında çocuk sağlığı konusunu, sosyal problemler ile ele almayı tercih etmiş ve en

önemli sosyal problemlerden biri olan anne-babasız çocuklar problemine ayrı bir önem vermiştir. Dr. Peker'in annelere hitaben *Zavallı Çocuklar* isimli bir kitap yazma girişimi, hocası Dr. Eckstein'in kendi kitabında "Bu işlerde başarılı olmak için sosyal ve sosyal hijyenik konularla uğraşmaktan zevk almak gibi şartların lüzumu da aşıkardır." şeklinde belirttiği tanıma uyar niteliktedir.

### Zavallı Çocuklar kitabının İçerik, Söylem ve Metodolojik Açından İncelenmesi

Kitap, Önsöz, Giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çocuğun beslenmesi, ikinci bölümde ise çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevre ana tema olarak anlatılmaktadır. Dr. Peker'in, *Zavallı Çocuklar* kitabının hedef kitlesi, bilgisizlik, imkânsızlık veya talihsizlik sebebiyle bocalayan anne ve babalardır.

Bir klinisyen olarak yetişmiş Dr. Peker, kitabının Önsöz'ünde 1957 yılında DSÖ'de (Dünya Sağlık Örgütü) almış olduğu eğitimin ona sosyal pediatri bakış açısı kazandırdığını anlatmaktadır. DSÖ'de aldığı eğitim sosyal pediatri konusunda Dr. Peker'e yeni bir perspektif sağlamış, bu perspektif ile görev aldığı Ankara Mevki Hastanesi'nde sosyal pediatri konusundaki çalışmaları ona koruyucu hekimliğin önemini göstermiştir. O yıllarda DSÖ'nün halk sağlığı alanında XX. yüzyılın önemli bir kilometre taşı olarak ortaya çıkan ve birinci basamak sağlık hizmetlerini herkes için sağlık hedefine ulaşmanın anahtarı olarak tanımlayan Alma Ata Bildirgesi'nin (1978) henüz yayınlamamış olduğu düşünüldüğünde, Aralık 1957'den beri görev aldığı hastanede Dr. Peker'in hastalarına karşı takındığı bu yaklaşım son derece yenilikçidir.<sup>9</sup> Dr. Peker, bu eğitimden sonra görevli olduğu Ankara Mevki Hastanesi'ndeki hastalarının özellikle beslenme, bakım, aile yaşantısı ve yetiştirme tarzını değerlendirdiğinden bahsetmektedir.



Şekil 5. Dr. Peker'in 'Zavallı Çocuklar' Kitabının Önsöz'ünden Bir Alıntı Görseli

Kitap, Önsöz'ünden itibaren okuyan herkesin anlayabileceği, günlük dille yazılmıştır ve bilgilendirici niteliktedir. Önsöz'ün sonunda "Memleket hayırına herkesin karınca kararınca bir şeyler yapması icabeden bu devirde tenkitlere göz yumarak günlük müşahedelerime ve tecrübelerime dayanan bilgilerimi....." şeklindeki cümlesi ise, Dr. Peker'in hem çözüm odaklı, hem de kendi klinik deneyimleri ışığında bir çalışma prensibini benimsediğinin göstergesidir (Şekil 5).

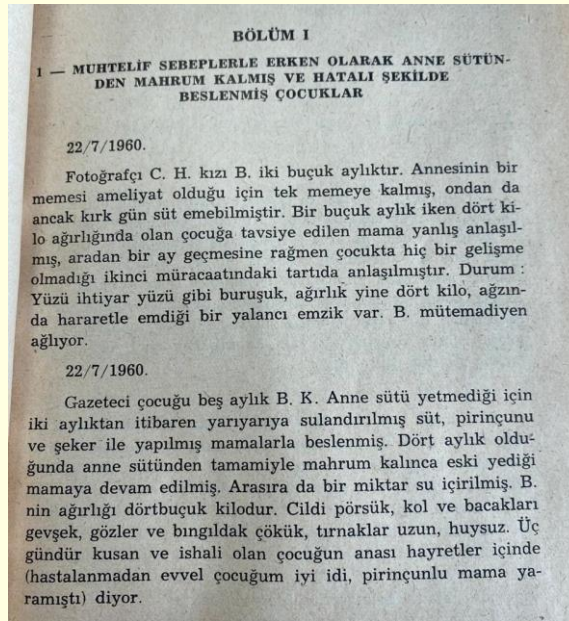
Kitabın Giriş bölümünde, o dönemki sosyal tıp tartışmalarında önemli bir yeri olan 'nature-nurture', yani 'genetik faktör-çevresel faktör' tartışmasına bizzat girilmemiş olsa da, 'Geçen asırda çocuk şahsiyetinin verasete, bedeni ve ruhi bünyesine bağlı olup değişmeyeceği kanaati vardı. Şahsiyet teşekkülünde muhitin ve ana şefkat ve bakımının esaslı tesirinin oluşu ancak tedricen anlaşılmiştir.' gibi anlatımlar, çocuk bakımında verilecek emeğin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>10</sup> Dr. Peker, bu tartışmada genetik faktörlerden ziyade, çocuğun içinde bulunduğu çevresel faktörlerin çocuk sağlığı açısından önemini

vurgulamaktadır. Bu bölümde Dr. Peker kendi deyiimiyle “anne-çocuk arasındaki hissi bağın önemi, çocuğun şahsiyet bozuklukları, çocuklarda ızdırap belirtileri, boşanma ve parçalanmış aile etkileri” gibi hususların yeni yeni anlaşılmaya başlandığını belirtmektedir.

Öte yandan Dr. Peker kitabın Giriş bölümünde, anne bakımından uzak kalan çocuklar ile ilgili sorunların ilk defa 1937 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde D. Levy ve H. Bakwin tarafından dile getirildiğini söylemektedir. Dr. Peker'in bahsettiği yazarlara ait 1940 tarihli makalede, çocuğun sağlık durumunun, onun içinde olduğu ortama adaptasyonu ve bu adaptasyonu en iyi hale getirmek için yapılması gerekenler anlatılmaktadır.<sup>11</sup> Ayrıca bu bölümde Dr. Peker, 1943-49 yılları arasında, aile geçimsizliği ve boşanma vakalarının çocukların ruh hallerine etkilerinin incelendiği çalışmaların daha sistematik hale geldiği bilgisini vermekte ve D. Burlingham ile Anna Freud'un bir-dört yaş arasındaki kimsesiz çocukların ailelerinden ayrılışlarını tasvir eden kitaplarının varlığından bahsetmektedir.

### **Muhtelif Sebeplerle Erken Olarak Anne Sütünden Mahrum Kalmış ve Hatalı Şekilde Beslenmiş Çocuklar**

Kitabın birinci ana bölümünün ilk üç alt başlığında anne sütünden mahrum kalmış ve hatalı beslenmiş çocuklara dair vakalar paylaşılırken, anne sütü alamayan çocuklara anneleri tarafından verilmiş besinler örneklendirilmiştir. Bu besinler, hararut (patates nişastası), pirinç unu, şeker ve yarı süt-yarı su ile yapılmış mamalardır. Anlatılan vakalarda görülen temel sorunlar büyüme gelişme geriliği, ishal, kusma ve ölüm durumlarıdır. Kitapta, hasta çocuklara ait vaka anlatımı, Şekil 5'te verilmektedir (**Şekil 6**).



**Şekil 6.** Zavallı Çocuklar Kitabındaki Hasta Çocuklara Ait Vaka Paylaşımlarına Görsel Örneği

### **Uzun Zaman Yalnız Anne Sütü ile Beslenmiş Çocuklar**

Dr. Peker, uzun zaman yalnız anne sütü ile beslenmiş çocuklarda anne sütünün yanında çay ve yemek suları verildiğini yazmış, çoğunlukla ek gıdaya geçilememiş olmasına tanık olduğunu belirtmiştir. Bu çocuklarda en sık yakınmanın, ishal ve büyüme geriliği olduğunu söylemektedir.

### **Uzun Zaman Yalnız Anne Sütü ve Unlu Mamalar ile Beslenmiş Çocuklar**

Kitapta, uzun zaman yalnız anne sütü ve unlu mamalar ile beslenmiş çocukların beslenme düzeninde anne sütü ve süt / su ve pirinç unu ve şeker / irmik olarak not alınmıştır. Dr. Peker, bu çocuklarda raporlanan yakınmaların büyüme geriliği, kulak enfeksiyonları ve diş eksiklikleri olduğunu dile getirmektedir.

## Süt Çocuğunun Beslenmesi

Kitabın birinci ana bölümünün son alt başlığında olan “Süt Çocuğunun Beslenmesi” kısmında, Dr. Peker kısaca anne sütünden ek gıdaya geçiş protokolünü açıklamış, anne sütünün kalitesi ve miktarı ile sağlıklı gebelik arasındaki bağlantıyı kurmuştur. Resim 6’daki cetvel, Dr. Peker’in anne sütü ile beslenen 0-6 aylık çocukların bir günde almaları gereken süt miktarını ortalama olarak aylara göre gösterdiği tablodur (**Şekil 7**).

Yaş	Meme adedi	Bir memede emmesi icap eden süt	Günlük miktarı
2 Günlük	7	10 Gr.	70 Gr.
3 »	7	20 »	140 »
4 »	7	30 »	210 »
5 »	6	40 »	240 »
6 »	6	50 »	300 »
7 »	6	60 »	360 »
8 »	6	70 »	420 »
2 haftalık	6	80 »	480 »
3 »	6	90 »	540 »
1 Aylık	6	100 »	600 »
2 »	6	110 »	660 »
3 »	6	120 »	720 »
4 »	6	130 »	780 »
5 »	6	140 »	840 »
6 »	5	150 »	750 »

**Şekil 7.** 0-6 Aylık Çocukların Bir Günde Almaları Gereken Süt Miktarı Cetveli

Yine bu bölümde bebeği anne sütünden ayırmada ek gıda olarak şekerin önerilmesi ise dikkat çekicidir. Ek olarak, süt çocuğunun beslenmesinde çiğ inek sütünden kaçınılması, kaynatılmış, pastörize, taze süt kullanılması önerilmiştir. Kitapta, bir yaşına kadar olan çocukların uygun şekilde beslenmeleri konusunda annelere yardımcı olmak için hazırlanan çizelge aşağıda verilmektedir (**Tablo 1**).

**Tablo 1.** Bir Yaşına Kadar Olan Çocukların Uygun Şekilde Beslenme Rutinleri

Yaş	Öğün Adedi	Her Öğünde Verilecek Miktar Gram Olarak	Öğünlerin Terkibi ve Verildiği Saatler
1-3 Aylık	6	100-120	Her üç saatte bir meme, veya ikinci aya doğru unlu, su ile sulandırılmış inek sütü veya meyve suları
3 Aylık	6	120	Üç buçuk aya doğru bir meme veya 120 gramlık inek sütü yerine bir muhallebi
4 Aylık	6	130	İki meme veya inek sütü yerine iki muhallebi veya meyve suları
4,5 Aylık	5	160	Her üç buçuk saatte bir olmak üzere üç inek sütü veya meme iki muhallebi ve meyve suları
5 Aylık	5	170	Öğlende verilen muhallebi yerine bir sebze çorbası ve meyve suları
5,5 Aylık	5	170	Çorba, sebze püresi olarak verilecek, meyve sularına devam
6 Aylık	5	180	Öğlende verilen püreye (sebze ezmesi) et suyu veya yumurta sarısı ilave edilecek
7 Aylık	4	200	Sabah: Bir muhallebi Saat 11’de meyve suyu Öğlende: Et suyu ile hazırlanmış veya yumurta sarısı katılmış bir sebze ezmesi ve bir meyve Saat 16’da: İnek sütü ile birlikte bisküvi
8-12 Aylık	4	225	Akşam: Bir muhallebi veya irmikle koyulaştırılmış sebze çorbası Yedi aylıktan farkı: Öğlende: Ezme, kıyılmış et veya yumurta, balık eti ve bir çerez, mesela: rendelenmiş elma, ezilmiş muz, reçel, yoğurt, veya kuru bir pasta Akşam: Koyu sebze çorbası veya muhallebi

Bu bölüm kapsamında Dr. Peker, “bilhassa ileri garb memleketlerinde” şeklinde betimlemesi ile 1945 yılında Fransa’da yürürlüğe giren Anne ve Çocuk Sağlığını Koruma Kanunu (*Protection Maternelle et Infantile*) ile gebe kadınların doğum öncesi ücretsiz ve mecburi muayeneleri, doğan çocuğun ise aylık sıhhi kontrollerinin yapıldığından bahsetmektedir.

Çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevrenin önemini anlatan kitabın ikinci ana bölümde ise, Dr. Peker’in hastalarının aile yapılarına ve öykülerine son derece hakim olduğu, aşağıda verilen vaka örneklerinde görülmektedir. Bu hakimiyet, Dr. Peker ile ilgili bize temelde şu üç hususu göstermektedir:

- Sosyal yapının çocuğun gelişimindeki önemine dikkat ettiğini
- Hastalarına bu detayları bilebilecek kadar zaman ayırabildiğini
- Hasta hikayelerindeki detayları fark edip, çocuk sağlığındaki önemlerini algılayabildiğini

Kitabın bu bölümdeki bir hikayeden aşağıda yapılan alıntı, Dr. Peker’in çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevreye verdiği önemin göstergesi niteliğindedirler:

“25/12/1959

*A.İ’yi bebekliğinden beri tanırım..... Babası öğretmen, annesi ev hanımıdır. A. 2,5 yaşlarında pek yaramaz olduğu için güney vilayetlerinden birinde oturan anneannesine gönderilmiş ve aile muhitinden bütün bir kış uzak kalmıştır. Ertesi sene bu iş tekerrür etmiş..... Hakikaten A. Yüzünden ailede huzur kalmamıştır. Onu iki kötü arkadaştan uzaklaştırmak için ebeveyni çare aramaktadır. Ev değiştirmek imkansız olduğu için A.yı tekrar anneannesine göndermek niyetindedir..... Körpe yaşta anne babandan uzak kalmanın tesiriyle şikayet mevzuu oldun. Ne yazık ki anne ve baban bunu bilmiyorlardı. Anneannene seni göndermekle derdine çare ararken derdine dert katacakalarını bilmezler... Bilselerdi senin iki yaşındaki normal yaramazlığını hoş görürlerdi. Senden kurtulma çaresini arayıp bu körpe çağda sana ana ve baba hasretliğini tattırmazlardı.”*

### **Küçük Yaşta Muhtelif Sebeplerle Aile Ocağından Anne ve Babadan veya Her İkisinden de Ayrı Kalan Çocuklar**

Kitabın ikinci ana bölümünün ilk kısmında, iki yaşından sonraki çocuğun normal fiziksel gelişimi anlatılmıştır. Bu bölümde çocuklar ile ilgili ‘Çekmeceleri açıp boşaltmak ve sonra doldurmaktan, musluktan su fıskırtarak ellerini yıkamaktan, herkesi taklit etmekten ve doktora gittiği zaman onun dinleme aletini alıp kurcalamaktan hoşlanır ’gibi tanımlamalar verilmiştir. Genel itibari ile aile ocağından ya da anne ve babasından ayrı kalan çocukların anlatıldığı bu bölüm şu cümle ile bitmektedir: ‘Pek çok gayret, masraf, üzüntüye rağmen en iyi sıhhi şartlar altında bile bu belirtilerin pek az veya hiç kaybolmadığı, çocuk gün geçtikçe daha kötüleştiği halde kolay kolay ölmediği fakat anne ve babasına çektiğini gördüğümüz gibi, anne ve babadan körpe yaşta uzak, onlara hasret kalmış çocukların ileriki yaşlarda meydana çıkan ve herkesi şaşırta çeşitli huysuzluklarının da aile ve toplum için çaresi bulunmaz bir dava teşkil ettiğini esef ile görmekteyiz. ’

### **Hırçın veya Hasta Anne Babaların Çocukları**

Dr. Peker’in, çocukların sağlık sorunlarının sebeplerini çocuğun aile dinamiklerinde aradığı görülmektedir. Muayene etmekte zorlandığı çocuklar ile ilgili paylaştığı bir vakada, üç yaşında iştahsızlık nedeniyle getirilen çocuk ile ilgili ‘Niçin onda itimat uyandıramamıştım, niçin kendini bu kadar müdafaa ediyordu: Sebebi ne idi?’ sorusunu sorması bu hususta bir örnek olarak verilebilir. Bu anı, çocuk ile ilgili problemlerle alakalı ilk etapta anne-babayı sorumlu tutmaktansa, kendini sorgulayan, özenli ve duyarlı hekimlik anlayışının bir örneği olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayışın benzerini, kaşınıtı şikayeti ile getirilen dört yaşındaki bir hastasına ait vakada da görmekteyiz. ‘Kaşıntısı basit bir şeydi, asıl mühim olanı huysuzluğu idi. Bunun sebebini anlamak için H.nin hikayesini annesinden dinlemeye koyuldum’ cümlesi de, yine aynı hastanın sarılık nedeniyle ikinci sefer



kendisine muayeneye getirilmesinde ‘*H. artık benim küçük ahbabımdır.*’ şeklindeki ifadesi, hastasıyla kurduğu güvenin sembolü olarak ele alınabilir.

### Geçimsiz Anne Babaların Çocukları

Dr. Peker, Geçimsiz Anne Babaların Çocukları başlığı altında, fiziksel semptomlarla getirilen çocukların asıl sorunlarının ailede yattığını tespit etmektedir. Ailedeki geçimsizliklerin çocuğa yansıtılmaması için önerilerde bulunmakta, suçlayıcı değil, çocuğu koruyucu tutumu ön planda tutmaktadır.

### Çalışan Annelerin Çocukları

Dr. Peker, kitabının bu bölümünde, çalışan kadının kanunen ancak doğumdan üç hafta önce ve doğumdan üç hafta sonra izin hakkı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Dr. Peker kitabının 82. sayfasında, dönemin ülke koşullarında çocuk yuvalarına 2,5 yaşından büyük çocukların kabul edilmediğini yazmıştır.

### Zavallı Çocuklar Kitabında Yer Alan Sosyal Pediatriye İlişkin Yaklaşımların, Dönemin Ulusal ve Uluslararası Mevzuatında Nasıl Yer Aldığının İncelenmesi

Dr. Peker kitabında, anne-çocuk sağlığı ve haklarının kanuni korunmasının gerekliliğinden bahsederken, dönemin ülke şartları ile kendisinin de gözlemleme fırsatı bulduğu Fransa’daki şartları karşılaştırmaktadır. 1945’te Fransa’da yürürlüğe giren “Anne ve Çocuk Sağlığını Koruma Kanunu”na yaptığı atıflar, Kitaptaki ‘Süt Çocuğunun Beslenmesi’ ve ‘Çalışan Annelerin Çocukları’ bölümleri kapsamında, gebe kadınların doğum öncesi ücretsiz ve mecburi muayeneleri, doğan çocuğun ise aylık sıhhi kontrollerinin yapıldığından ve çalışan annelerin çocuklarını barındıracak, iş yerine yakın çocuk bakım evlerinin varlığından bahsetmektedir.

Fransa’da 1945’te söz konusu kanun ile annelere verilen yardım, ulusal bir sorumluluğa dönüşmüş ve anneler sosyoekonomik statü ve milliyetlerine bakılmaksızın koruma altına alınmıştır. Öte yandan, Fransa’da 1961 ve 1971’de hizmet verebilen çocuk kreşlerinin sayısının neredeyse ikiye katlandığı, 1971’e gelindiğinde, 29.720 çocuğu barındıran 652 kreş olduğu bilgisi, Dr. Peker’in kitabındaki bilgiler ile uyumlu şekilde bilimsel literatürde yer almaktadır.<sup>12</sup> O dönemde Kaspar Burger’a göre Fransa’da kurumsal çocuk bakımı, saf bir yoksulluk sorunu olarak algılanmamış ve Fransa’da üç aylıktan itibaren bebekler de dahil olmak üzere çocuk bakım tesislerinin kullanılması normal bir uygulama olarak kabul edilmiştir.<sup>13</sup>

Türkiye’de ise 1923-1960 arası dönem, sağlık verilerinin takip edilmeye başlandığı dönemdir. Fransa’daki kanunun muadili olarak, 1930 yılında bulaşıcı hastalıklarla mücadelede devrim niteliğinde sayılabilecek Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çıkarılmıştır. 1945 ve 50’li yıllarda yapılan çalışmalara göre, o dönemde Türkiye’de güçlü bir şehirleşme akımının olmadığı, yaşam beklentisinin düşük ve bulaşıcı hastalıkların halen en önemli sağlık sorunları arasında olduğu görülmektedir.<sup>14</sup> Öte yandan, Türkiye İstatistik Kurumu’nun 1960-1965 yılları arasındaki 0-14 yaş arası çocuk ölüm sayılarına bakıldığı zaman, azalan bir ivme görülmektedir (**Tablo 2**)<sup>15</sup>

**Tablo 2:** 1960-1965 Yılları Arasında Türkiye’de Çocuk Ölüm Sayıları (TÜİK)

Yıl/yaş	0 yaş	1-4 yaş	5-14 yaş
1960	33018	11117	2936
1961	31561	9789	2840
1962	30372	8410	2959
1963	29244	9069	2907
1964	29511	7487	2891
1965	28707	7182	2763

Bu verilerdeki süt çocuğu ölüm oranlarının, ilerleyen yaşlara göre daha fazla olması, *Zavallı Çocuklar* kitabındaki “*Memleketimizde bilhassa süt çocuklarının yani iki yaşına kadar olan çocukların sıskalık neticesinde mukavemetsiz ve kansız oluşlarının, sık sık hastalanmalarının ve hatta ölmelerinin sebebi onların, başta bilgisizlik olmak üzere, sosyal imkanlar noksanlığından, uygun şekilde beslenememiş olmalarıdır*”

cümlesi ile tutarlı görülmektedir.<sup>16</sup> Benzer şekilde, Dr. Eckstein, *Zavallı Çocuklar* kitabından 14 yıl önce yazdığı 'Türkiye'de Çocuk Hastalıkları ve Çocukların Korunması' kitabının 'Doğum ve Ölüm' başlıklı ikinci bölümünde de süt çocuğu vefatlarının çoğunun, erken vefat, yani ilk 7 gün içindeki vefatlar olduğunu, sebeplerinin ise doğum travmaları, deformasyonlar ve bulaşıcı hastalıklar olduğunu belirtmektedir.<sup>17</sup>

## Tartışma

*Zavallı Çocuklar* kitabının günlük dilde yazım metodolojisi, Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından çıkarılan bilgilendirici setlerin halka yönelik olan dilini hatırlatmaktadır. Osmanlıca'dan Türkçe'ye deşifresi yapılmış olan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 'Büyük Çocukların Beslenme Usulleri' başlıklı kitabı, bu yazım metodolojinin bir örneğidir.<sup>18</sup> 30 Haziran 1921'de kurulan Çocuk Esirgeme Kurumu, yazılı eserlerinin yanı sıra (1934 yılına kadar ismi Himaye-i Etfal Cemiyeti'dir), ülkenin farklı yerlerinde çocuk yuvaları ve şefkat yurtları, gündüz bakım evleri, çocuk yurtları, süt damlaları, muayenehaneler, diş muayenehaneleri, doğumevleri, pansiyonlar, aşhaneler, talebe sofraları, çocuk bahçeleri, banyolar, sinemalar, okuma odaları, çocuk kütüphaneleri, çocuk bakıcılık müzesi, çocuk bakıcı okulu, yüzme ve kum havuzları olarak 417 eser meydana getirmiştir.<sup>19</sup> Daha sonra, 1949 yılında 5387 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulunda kabul edilmiş ve 1957'de bu kanun üzerinde düzenlemeler yapılmış ve 6972 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" olarak yürürlüğe girmiştir.<sup>20</sup> Ancak 1940'lı ve 50'li yıllarda Türkiye'deki çocuk meselesini eleştirel bir dille ve bir eğitimci gözüyle 'Kimsesiz Çocuklar' başlıklı kitabıyla ele alan Osman K. Akol, Dr. Peker'in *Zavallı Çocuklar* kitabında paylaşılan vakalara ait bilgileri doğrular nitelikte bir eleştiri getirmektedir: '*Kanunun 1. Maddesi, ana-babasız korunmaya muhtaç çocuklardan bahsetmekte, anne ya da babası, yada her ikisi de hayatta olan korunmaya muhtaç çocuklara değinmemektedir. Ayrıca, kanunun 3. Maddesi köylerin, 4. Maddesi belediyelerin çocuk koruması ile ilgili görevlerini belirtmektedir. Yeterince anlaşılır olmayan bu maddeler, kimsesiz çocukların korunması sorululuğunun dağılımında faydasız kalmıştır*'.<sup>21</sup>

Diğer taraftan, *Zavallı Çocuklar* kitabı, kadının çift yönlü sorumlulukları olan annelik ve çalışma konularına ayrı bir önem vermiştir. Annelik sorumluluğu tatminini, hem çalışan kadınların, hem de çalışan kadınların evladı olan çocukların gözünden değerlendirmeyi ihmal etmemiştir. Bu değerlendirmede hekim olarak kendini, kolaylaştırıcı ve bilgi verici bir konuma yerleştirmiştir.

## Çocuğun İhtiyacının Tanımlanması

Kitapta, çocuğun ihtiyacı olan anne-baba sevgisi, hor görülmeme beklentisi, güvenli ve olabildiğince güvenli bir aile ortamında yaşama isteği, hem vaka anlatımlarında, hem de bilgilendirici paragraflarda sıklıkla verilmektedir. Öte yandan, engelli çocuk okulları ve suç işleyen çocuklar için çocuk mahkemeleri ile ıslah evleri de Dr. Peker'in 1960'lı yıllar için sunduğu önerilerdendir. Ayrıca, mevcut dönem ile ilgili bilgiler vermekte, örneğin Amerikalıların Çocuk Esirgeme Kurumu'ndaki çocuklara, çay toplantıları yaptığından bahsetmektedir.

## Halkın, Sağlık, Beslenme ve Sosyal Eğitimi

Kitap, özellikle çocuk bakımı görevi bulunan annelere yönelik hazırlandığı için, hararut, meyve suları, mamalar gibi beslenme ile ilgili bilgilerin ağırlıkta olduğu tanımlayıcı nitelikte bir eserdir. Ancak, günümüzdeki çocuk bakımına ilişkin tıbbi yaklaşım ile uyumlu olmayan beslenme bilgileri de mevcuttur. Örneğin, kitabın 17. sayfasında ilk 16 saatte sadece su verilmesi önerilmekte, kolostrum yani ilk ağız sütü atlanmaktadır. Dr. Peker, çocuğun 15 günlükten üç aylığa kadar olan dönemde anne sütü yok ise, inek sütü veya 'toz süt', su, toz şeker ilaveleri ile beslenmesini önermektedir. Dr. Doğramacı'nın 1952 tarihli kitabında, "*yeni doğan çocuğa ilk gün meme ile süt verilmez, kaynatılmış su veya şekerli su ile iktifa edilir.*" bilgisi buna benzer niteliktedir. Bu davranış uzun yıllar devam etmiş, seksenli yıllardan itibaren 'hemen emzirme' davranışı annelere

benimsetilmeye başlanmıştır. Bugün de bu davranış devam etmektedir. Öte yandan Dr. Peker, iyi beslenen çocuğun cildi ve kakasını tarif ederek, anne için bebek bakımı eğitimi açısından kolaylık sağlamaktadır.

### Sağlık Personelinin Eğitimi

*Zavallı Çocuklar* kitabında Dr. Peker, sosyal pediatri konusunda sağlık personelinin eğitimi meselesine bütüncül yaklaşmaktadır. Şöyle ki, çocuk sağlığının artırılması için geliştirilmesi gereken sosyal şartları anlatmıştır. Dr. Peker'in kitabında açıkladığı şartlar, aşağıda tabloda özetlenmektedir (**Tablo 3**). Bu şartların başında iyi niyetle hazırlanmış kanunlar gelmektedir.

**Tablo 3.** Dr. Peker'in *Zavallı Çocuklar* Kitabında Çocuk Sağlığının Geliştirilmesi İçin Tanımladığı Sosyal Şartlar

<b>Çocuk Sağlığının Artırılması İçin Geliştirilmesi Gereken Sosyal Şartlar</b>
İyi niyetle hazırlanmış kanunlar
Kurslar, radyo konuşmaları, konferanslar, ilanlar, küçük kitapçıklar
Ortaokul, lise müfredatına anne-çocuk sağlığı derslerinin konulması
Köy öğretmenlerinin eğitimi
İş yerine yakın çocuk bakım evleri
Maddi durumu iyi olan kişileri Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardımcı olmaya teşvik etmek
Okul hekimliği uzmanlığının oluşturulması
Çocuk kütüphanesi ve kulüplerinin oluşturulması
Engelli Çocukların hayata hazırlanması
Köylü ve şehirli çocukların birbirlerinin yaşam alanlarını tanımalarına imkan verilmesi

Öte yandan, özellikle okul hekimliği konusunda uzmanlaşmış doktorların yetiştirilmesi, çocuk kütüphanesi ve kulüpleri kuracak bilgi sahibi personelin oluşturulması, engelli çocukların hayata hazırlanmasında sorumluluk paylaşımı ile köylü ve şehirli çocukların birbirlerinin yaşam alanlarını tanımalarına imkân verilmesi için programlar düzenlenmesi, önerdiği diğer gerekli şartlardır.

### Sağlıkla İlgili Sosyal Kuruluşların Yapılandırılması

*Zavallı çocuklar* kitabında Dr. Peker, sağlıkla ilgili sosyal kuruluşların yapılandırılması konusunda özellikle üç yapının üstünde durmaktadır:

1. Annenin çalıştığı iş yerine yakın kreşler
2. Mama fabrikaları
3. Anne sütü fabrikaları

Dr. Peker, kitabın 'Süt Çocuğunun Beslenmesi' başlığı altında, gelişmiş ülkelerde artık iş yerlerine yakın günlük veya haftalık kreşler yani çocuk yuvalarının varlığından bahsetmektedir. Çocuğun içinde bulunduğu ortamın, mümkün olduğunca her an anne şefkatine ulaşılabilir şekilde yapılandırılmasını önemsemektedir. Kitabın 82. sayfasına gelindiğinde yine aynı konuya değinen Dr. Peker'in, "*Memleketimizde ticaret zihniyetiyle açılmış nice hususi çocuk yuvaları vardır. Fakat bunlara ancak iki buçuk veya üç yaşında çocuk kabul edilmektedir. Daha küçükler yani bebek yaşta kiler unutulmuş görülmektedir.*" anlatımında, dönemin mevcut kreş yapılanması nedeniyle çalışan annelerinin şefkatinden mahrum kalan bebekler gerçeği ortaya konulmaktadır. O dönemde Türkiye'de Süt Damlası Evlerinin varlığı bilinmektedir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 162. Maddesi "*Nüfusu kırk binden fazla olan mahallerde bunlara merbut olmak üzere bir "Süt damlası" tesis edilir.*" ifadesini içerir.<sup>22</sup> Süt Damlası evlerinde sütanneler bebekleri emzirebilmektedir.<sup>23</sup> Dr. Eckstein'in 1947 tarihli kitabında da şu bilgiler görülmektedir: "*1937 Türkiye'sinde birçok dispanser, 23 kreş, 10 süt çocuğu yuvası ve süt damlası, kör ve sağır çocuklar için bir okul, 54 sıtma mücadele merkezi, 12 zührevi hastalıklar mücadele merkezi, 7 trahom mücadele merkezi bulunmaktadır.*"<sup>24</sup>

Dr. Peker, kitabının yine aynı bölümünde, özellikle çalışan annelerin kendi tarif ettiği mamaları hazırlama sürecinin oyalayıcı olması nedeniyle zorlanmalarından bahsetmektedir. Bu hususta, birçok garp memleketinde çocuk mamaları sanayinin gelişmiş olduğunu, “memleketimizde de çocuk mamaları imal eden fabrikaların bir an evvel kurulması ne kadar arzu edilir” açıklaması ile ülkemiz adına da 1960’lı yıllar için talebini dile getirmektedir.<sup>25</sup>

Aynı bölümün 30. sayfasında, Fransa’da anne sütünden mahrum kalan çocuklara süt bankalarından anne sütü temin edildiği veya vekaletler arası sıkı bir iş birliği sayesinde temiz süt temin etme imkanlarının bulunduğu bahsedilmektedir. *Zavallı Çocuklar* kitabının basım tarihinden 14 yıl önce, 1947’de, Dr. Peker’in uzmanlık hocası olan Dr. Eckstein tarafından yazılan ‘Türkiye’de Çocuk hastalıkları ve Çocukların Korunması’ isimli kitapta çocukların süt ihtiyacı konusunda yalnız Ankara’da halkın süt ihtiyacının küçük bir kısmını karşılayacak devlete ait bir süt müessesesinin olduğu, onun da tarihinin oldukça eski olduğu anlatılmıştır. Aynı kitapta Dr. Eckstein çok önceden devletin, bol süt üretimi olan ülkenin doğu illerinde süt tozu fabrikası kurulma planının olduğunu, o zamanki sağlık bakanı Dr. Saydam’ın bir prensip olarak kabul ettiği bu projenin henüz hayata geçmemiş olmasından bahsetmiştir.<sup>26</sup> 1952 yılında Dr. Doğramacı tarafından kaleme alınan ‘Annenin Kitabı’nda ise Bursa ve Kars’taki süt fabrikalarının varlığı hakkında bilgi verilmektedir.<sup>27</sup> Dolayısıyla, Dr. Peker, 1961 yılında *Zavallı Çocuklar* kitabını yazdığında, ülkede kurulmuş süt fabrikalarının var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Dr. Peker’in Fransa’da örneğini görüp anlattığı anne sütü fabrikası modeli Türkiye’de bulunmamaktadır.

## Sonuç

Sosyal faktörlerin çocuk sağlığı üzerinde derin bir etkisi vardır ve bunlar 'nedenlerin nedenleridir'. *Zavallı çocuklar* kitabı, çocuk sağlığı üzerinde etkili nedenler olan sosyal faktörlerin nedenlerine odaklanmıştır. Dr. Peker’in *Zavallı Çocuklar* kitabı, XX. yüzyıl başında çocuk ölümlerinin olması nedeniyle beden sağlığına öncelik verildiğini ve dönemin ulusal politikalarında sağlıklı beden, fiziksel aktivite gibi konulara odaklanıldığını, ancak daha sonra, anne-çocuk arasındaki hissi bağın önemi, şahsiyet bozuklukları - ızdırap belirtileri, boşanma - parçalanmış aile etkilerinin anlaşılmasına başlandığını dile getirdiği için dönemi adına özgün bir eserdir. *Zavallı Çocuklar* kitabının diğer bir özgün yanı, çağdaşı olan hekimler Dr. İhsan Doğramacı ve Dr. Bahtiyar Demirağ’ın eserleri olan ‘Anneye Mektup’ ve ‘Çocuk Bakımı’ kitaplarından farklı olarak kişisel deneyimlerini paylaşması ve okuyucu ile daha derin bir bağ kurabilmesidir.<sup>28</sup>

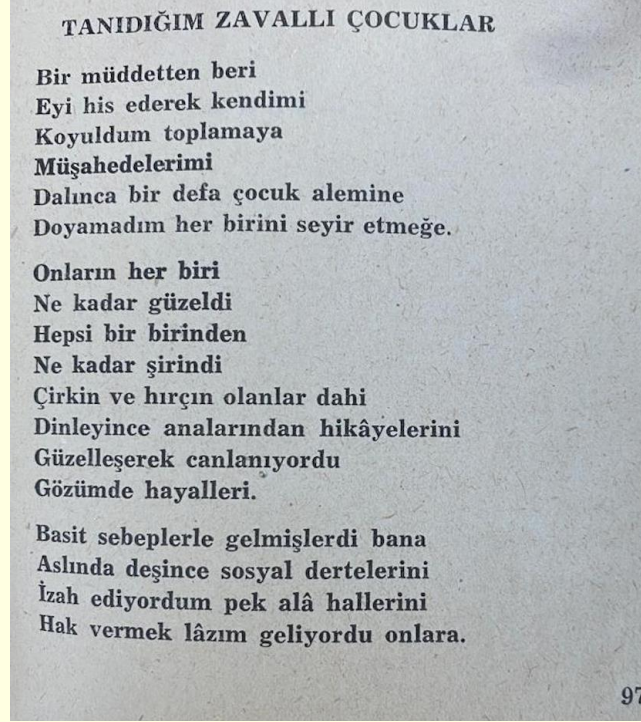
Öte yandan, Dr. Peker’in ileri görüşlü yaklaşımı, *Zavallı Çocuklar* kitabındaki ‘genetik faktör-çevresel faktör (nature-nurture)’ tartışması kapsamında da dikkati çekmektedir. Dr. Peker, çocuk ile kurulacak kuvvetli hissi bağın da sağlığın korunması ve iyileştirilmesi için çok önemli olduğunu kendi klinik deneyimleri ile anlatmıştır. Bu konuda güncel literatüre atıflar yapmış ve öjenik politikaların çocuk gelişiminde bir önemi olmadığını altını çizmiştir.

*Zavallı Çocuklar* kitabına yönelik bir diğer sonucumuz, Dr. Peker’in hastalarına ve ailelerine son derece hakim olmasıdır. Bu durumun bize söyledikleri aşağıdaki gibidir:

1. Sosyal yapının çocuğun sağlığındaki vazgeçilmez önemi
2. Dr. Peker’in hastalarına bu yapıyı öğrenecek kadar vakit ayırabilmesi
3. Hekimlik mesleğinin tatmini açısından dönemin sağlık sisteminin kurgusu

Kitabın tamamında, Dr. Peker’in anne ve babaya karşı yargıdan uzak, nedensel bir bağ kurduğu görülmektedir. Dr. Peker’in kitaptaki tutumu suçluyu arayıcı değil, tam tersine böyle bir ortamda kendini bulmuş çocuğa koruyucu tutumun ne olması gerektiğini çözümlenmeyi hedef edinen, çocuk odaklı bir yaklaşımdır.

Son olarak, Dr. Peker'in 'kaşınıtılı şikayeti basit, asıl mühim olan huysuzluk' diye tanımladığı bir hasta vakasından da anlaşılacağı üzere, çocuğun sıkıntısının arkasındakini görebilecek hassasiyet, duyarlılık, zaman ve bilgisinin olması ona çocuk psikiyatristi görüşünü de kazandırmıştır. Bu görüş, hastası ile kurduğu güvenin temeli, aşağıda kendi yazdığı satırlar da bunun göstergesidir (**Şekil 8**).<sup>29</sup>



Şekil 8. Dr. Peker'in "Tanıdığım Zavallı Çocuklar" Başlıklı Şiir Görseli

## Bilgi

Çıkar çatışması yoktur.

Bu çalışma kapsamında incelediğimiz tüm orijinal belgeleri ve *Zavallı Çocuklar* kitabının basılı kopyasını temin etmemizde bize yardımlarını esirgemeyen sayın yüksek mühendis Hasan Ali Peker'e teşekkürlerimizi sunarız.

## Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Banu Buruk: Fikir, tasarım, danışmanlık/denetleme, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Perihan Elif Ekmekci: Fikir, tasarım, danışmanlık/denetleme, analiz ve yorum, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Selen Peker: Fikir, tasarım, danışmanlık/denetleme, veri toplama ve işleme, analiz ve yorum, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Nejat Akar: Fikir, tasarım, danışmanlık/denetleme, analiz ve yorum, makale yazımı, eleştirel inceleme.

## Kaynaklar

1. Uzun AK, Akkuş SY. Sosyal Pediatri Polikliniği'nden Çocuk Gelişimi Birimi'ne Yönlendirilen Çocukların Dosyalarının Birime Yönlendirilme Nedenleri, Değerlendirme Sonuçları ve Sosyo- Demografik Özellikleri Açısından İncelenmesi. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi (ASBD) 2020;140:1-14.
2. Özgür S, Özgür T. Sosyal Pediatri. Ders Kitabı. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Neşriyatı. No: 64. Bornova Ege Üniversitesi Matbaası; 1968.
3. Sağlık Bakanlığı. [Internet]. Sağlık Bakanlığı Tarihçesi. Erişim adresi: <https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html>.

4. Gökçay G, et al. Türkiye’de Sosyal Pediatri Eğitimi. Çocuk Dergisi - Journal of Child 2021;21(3):266-269.
5. Özgür S, Özgür T. Sosyal Pediatri. Ders Kitabı. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Neşriyatı. No: 64. Bornova Ege Üniversitesi Matbaası, 1968.
6. Dr. Ahmet Cemil Emler ve kızı Dr. Nuriye Peker’in 1934 yılında birbirlerine gönderdikleri mektuplar. Yüksel Mühendis Hasan Ali Peker arşivi.
7. Akar N. Bozkır Çocuklarına Bir Umut, Dr. Albert Eckstein. Güner Yayınları. İstanbul. 1. Baskı. ISBN: 978-605-5785-02-4. 2008. s. 53.
8. Dr. Nuriye Peker ve eşi Dr. Celal Peker’in 1941-49 yılları arasında birbirlerine gönderdikleri mektuplar. Yüksel Mühendis Hasan Ali Peker arşivi.
9. Alma Ata Declaration [Internet]. 1978. Erişim adresi: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/declaration-of-alma-ata>.
10. Institute of Medicine (US) Committee on Assessing Interactions Among Social, Behavioral, and Genetic Factors in Health. Genes, Behavior, and the Social Environment: Moving Beyond the Nature/Nurture Debate. Lyla M Hernandez, Dan G Blazer, editors. Washington (DC): National Academies Press (US); 2006. The National Academies Collection: Reports funded by National Institutes of Health. PMID: 20669442 Bookshelf ID: NBK19929 DOI: 10.17226/11693
11. Bakwin H, Bakwin RM. Growth, Development and Care of the Child. Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine 1940;59(1):112. doi:10.1001/archpedi.1940.019.
12. David M, Lézine I. Early Child Care in France. Early Child Development and Care 1974;(4):4-71.
13. Burger K. A Social History of Ideas Pertaining to Childcare in France and in the United States. Journal of Social History 2012;45(4):1005-1025. doi: 10.1093/jsh/shr 144.
14. Bakar C, Oymak S, Maral I. Turkey’s Epidemiological and Demographic Transitions: 1931-2013. Balkan Med J 2017;34:323-34.
15. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). İstatistik Göstergeler 1923-2013. ISSN 1300-0535. 2013.
16. Peker N. Zavallı Çocuklar. Ankara, Güven Matbaası, 1961. S. 27.
17. Eckstein A. Türkiye’de Çocuk Hastalıkları ve Çocukların Korunması Problemleri. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları. Sayı:3. Almanca’dan Türkçe’ye çeviren Dr. Necdet Özlem. Kenan Matbaası. 1947.
18. Vahid A. Büyük Çocukların Beslenme Usulleri. Türkiye Himaye-i Etfal Cem’iyyeti Hıfz-ı Sıhha ve Neşriyyat Cu’besi Numero: 10. Tıpkıbasım. TOBB ETÜ Yayınları, 2022. Yayına Hazırlayan P. Elif Ekmekci, danışmanlar Ahmet Aciduman, M. Nejat Akar, Berna Arda. ISBN: 978-975-9116-10-1(karton kapak), ISBN: 978-975-9116-21-7 (e-kitap).
19. Akol OK. Kimsesiz Çocuklar. Örnek Matbaası. Ankara, 1950, s.61.
20. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun [Internet]. Kanun no: 5387, 1949. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/chgm/teskilat-yapisi/kurum-hakkinda/>.
21. Akol OK. Kimsesiz Çocuklar. Örnek Matbaası. Ankara. 1950, s.42.
22. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. [Internet]. Kanun no:1593, 1930. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1593&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3>.
23. Reçberoğulları AN. Çocuk Sağlığının Atatürk Dönemi Siyasetindeki ve Meclis Gündemindeki Yeri. International Journal of Social Inquiry 2021;13(1):329-356.
24. Eckstein A. Türkiye’de çocuk hastalıkları ve çocukların korunması problemleri. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları. Sayı:3. Almanca’dan Türkçe’ye çeviren Dr. Necdet Özlem. Kenan Matbaası. 1947, s 38.
25. Peker N. Zavallı Çocuklar. Ankara, Güven Matbaası. 1961, s.24.
26. Eckstein A. Türkiye’de çocuk hastalıkları ve çocukların korunması problemleri. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları. Sayı:3. Almanca’dan Türkçe’ye çeviren Dr. Necdet Özlem. Kenan Matbaası. 1947, s. 49.
27. Doğramacı İ. Annenin Kitabı. Yeni Matbaa. Ankara. 1952, s. 108.
28. Demirağ B. Çocuk bakımı sağlam ve hasta çocuk, annenin kitabı. Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A. O. Yeni Matbaa. Ankara. 1951, s. 67.
29. Peker N. Zavallı Çocuklar. Ankara, Güven Matbaası. 1961, s. 97.